

Н. А. ЛЯЙКО,

канд. гіст. навук

(Мін. ін-т культуры)

БЕЛАРУСКАЯ ДЗІЦЯЧАЯ КНІГА У ЧЫТАННІ ШКОЛЬНІКАЎ

Дзяцінства — самы адказны перыяд у развіцці чалавека, калі ён асабліва актыўна фарміруецца як асоба. Роля дзіцячай бібліятэкі, кнігі ў гэты час вельмі значная. Няма такой тэмы, такога пытання ў нашым жыцці, якое б не раскрывалі кнігі перад сваімі юнымі чытачамі.

Бібліятэчным абслугоўваннем вучняў на сучасным этапе ў нашай рэспубліцы займаюцца 12 060 бібліятэк розных сістэм, сярод іх: 308 самастойных дзіцячых бібліятэк, 112 масавых для дарослых, 5490 сельскіх (сістэмы Міністэрства культуры БССР). Акрамя таго, дзеці карыстаюцца паслугамі 5933 школьных, 217 прафсаюзных бібліятэк [2]. Такім чынам, першае месца па колькасці бібліятэк, якія абслугоўваюць вучняў, належыць школьным бібліятэкам — 45,43 %, затым сельскім — 42,04, прафсаюзным — 9,32, самастойным дзіцячым — 2,36, масавым для дарослых — 0,86 %.

Аднак далёка не ўсе бібліятэкі маюць магчымасць аднолькава якасна задаволіць патрэбы чытачоў, таму што гэта залежыць не толькі ад эфектыўнасці выкарыстання кнігі, а ў першую чаргу ад саставу фонду, якасці яго камплектавання. На жаль, ёсць яшчэ бібліятэкі, у якіх недастатковы фонд дзіцячай навукова-пазнавальнай літаратуры, адсутнічае спецыфічны даведачны апарат, не вырашаны праблемы камплектавання нацыянальнай літаратурай і яе выкарыстання.

Вывучэнне і аналіз вопыту работы дзіцячых і школьных бібліятэк рэспублікі дазваляе зрабіць вывад, што вучні як гарадскіх, так і сельскіх школ звяртаюцца ў бібліятэку ў сярэднім адзін раз у месяц і бяруць для чытання 3—4 кнігі. Колькасць прачытаных кніг як гарадскімі, так і сельскімі вучнямі дастатковая, але не заўсёды задавальняе тэматыка чытання, асабліва ў сельскай мясцовасці. Там адчуваецца недахоп навукова-пазнавальнай літаратуры, а таксама літаратуры ў дапамогу вучэбнаму працэсу. Аб гэтым сведчаць матэрыялы праверкі Рэспубліканскай міжведамаснай бібліятэчнай камісіі

пры Міністэрстве культуры БССР «Аб стане і дасканаласці бібліятэчнага абслугоўвання вучняў сёл Гродзенскай вобласці» [5].

На нашу думку, адной з прычын гэтага з'яўляецца тое, што цэнтральнае выдавецтва «Детская литература» не можа задаволіць патрэбнасці ўсіх бібліятэк у краіне. Таму ў рэспубліцы пачалі самастойна шукаць выйсце з такога становішча з дапамогай мясцовых выдавецтваў. На сённяшні дзень у фондах бібліятэк, якія абслугоўваюць дзіцячае насельніцтва рэспублікі, знаходзіцца каля 70 млн кніг. Асабліва ў апошнія гады палепшылася камплектаванне кніжных фондаў, у тым ліку і нацыянальнай літаратурай. Гэтаму садзейнічалі беларускія выдавецтвы. Па даным рэспубліканскай кніжнай палаты, у 1945—1960 гг. рэпертуар дзіцячай літаратуры складаў у сярэднім 60 назваў у год, у 1961—1975 гг. — 80, у 1976—1980 гг. — 100, з 1982 г. — 150—160 назваў у год [6]. Акрамя таго, з кожным годам павялічваюцца тыражы. Гэта дае магчымасць лепш забяспечыць бібліятэкі дзіцячай літаратурай.

Бібліятэкі, якія абслугоўваюць вучняў, адчулі значныя змены ў сувязі з паяўленнем выдавецтва «Юнацтва», якое выдае літаратуру для дзяцей і юнацтва. У рэспубліцы шмат робіцца дзеля таго, каб каля 85 % яго прадукцыі паступала ў фонды дзіцячых бібліятэк, з іх да 70 % — у сельскія бібліятэкі.

Улічваючы гэта, Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна як метадычны цэнтр па пытаннях дзіцячага чытання і бібліятэчнай работы з дзецьмі ў рэспубліцы падтрымлівае цесныя сувязі з выдавецтвам.

Трэба адзначыць, што супрацоўнікаў выдавецтва «Юнацтва» хвалюе, як дзеці чытаюць выдадзеныя імі кнігі. Таму яны самі прымаюць актыўны ўдзел у іх распаўсюджванні, сустракаюцца з бібліятэчнымі работнікамі і чытачамі. Так, у рэспубліканскім семінары бібліятэчных работнікаў дзіцячых бібліятэк на тэму «Бібліятэкі ў рэалізацыі рэформы агульнаадукацыйнай і прафесійнальнай школы», які праходзіў у Слуцку ў 1987 г., прынялі ўдзел супрацоўнікі выдавецтва «Юнацтва», паэты Артур Вольскі, Уладзімір Карызна. Яны не толькі гаварылі аб сваёй творчасці, чыталі свае вершы і ўрыўкі з твораў, але і расказвалі аб выданні як мастацкай, так і навукова-пазнавальнай літаратуры ў рэспубліцы. Адбылася шчырая размова з работнікамі бібліятэк аб

тым, як лепш давесці кніжку да юнага чытача, прывіць любоў да роднага слова.

Распаўсюджванне беларускай літаратуры добра арганізавана ў Барысаве, Віцебску, Магілёве, Мінску, Маладзечне і іншых гарадах рэспублікі. Напрыклад, у Маладзечне ў гэтым напрамку плённа супрацоўнічаюць бібліятэкі горада, як дарослыя, так і дзіцячыя, і школьныя з Добраахавотным таварыствам кнігалюбаў. Да іх наведваюцца беларускія пісьменнікі і паэты: Максім Танк, Іван Шамякін, Адам Русак і інш. Таму амаль ва ўсіх юных чытачоў Маладзечна беларуская літаратура карыстаецца попытам.

У 1986 г. Дзяржаўнай бібліятэкай БССР імя У. І. Леніна было праведзена даследаванне з мэтай выявіць чытацкі попыт на выданні выдавецтва «Юнацтва». У даследаванні прынялі ўдзел 142 бібліятэкі, у асноўным гарадскія, раённыя, пасялковыя. Аналіз 3 тыс. анкет даў магчымасць выявіць літаратуру, якая карыстаецца павышаным попытам чытачоў розных узростаў, а таксама цікавасць школьнікаў старэйшых класаў да некаторых выданняў, такіх як «Парус», «Залаты медаль», «Слава гонару» і інш. Матэрыялы даследавання даюць падставу выдавецтву звярнуць увагу на ўдасканаленне дзейнасці па выпуску дзіцячай літаратуры. Разам з тым даследаванне не толькі звярнула ўвагу на работу бібліятэк з нацыянальнай літаратурай, але і выявіла прафесійны ўзровень бібліятэчных работнікаў, веданне імі нацыянальнай літаратуры, уменне даць ацэнку мастацкаму і паліграфічнаму афармленню кнігі.

Аналіз вынікаў даследавання сведчыць аб тым, што для кожнай узроставай групы чытачоў сфарміравана ядро лепшых беларускіх кніг, сярод іх: 60 кніг для дашкольнікаў, 46 — для малодшага школьнага ўзросту, 50 — для сярэдняга і старэйшага.

Самым вялікім попытам у дзяцей карыстаюцца кнігі Я. Коласа, Я. Купалы, Васіля Віткі, Э. Агняцвет, Р. Бардуліна, А. Васілевіч, Я. Каршукова, А. Вольскага, Я. Маўра, А. Якімовіча, В. Лукшы.

Беларускую літаратуру ў рэспубліцы чытае 50 % чытачоў дзіцячай бібліятэкі ў гарадах і 90 % чытачоў у сельскай мясцовасці. У значнай меры гэтаму садзейнічае праграма сярэдняй школы «Беларуская мова і літаратура» для вучняў IV—VIII класаў, якая налічвае 160 твораў. Акрамя таго, рэкамендуецца 56 кніг для пазакласнага чытання.

Гутаркі з чытачамі і бібліятэчнымі работнікамі, аналіз анкет сведчаць аб тым, што амаль 60 % запатрабаваных кніг абумоўлены заданнямі настаўнікаў па розных дысцыплінах. Гэта дапамагае зрабіць чытанне больш якасным, разнастайным, пашыраць і паглыбляць веды вучняў.

Аднак пры абслугоўванні вучняў згодна з гэтымі спісамі ўзнікаюць некаторыя праблемы. Так, не ўсе кнігі ёсць у бібліятэках. Частка рэкамендуемай мастацкай літаратуры не выдавалася асобнымі выданнямі, а толькі ў зборніках. Іх недастаткова, і, акрамя таго, гэта і нязручна, таму што з-за аднаго маленькага апавядання вучань павінен браць цэлы зборнік.

Выйсце з такога становішча бачыцца ў перавыданні некаторых твораў згодна са складзеным Дзяржаўнай бібліятэкай БССР імя У. І. Леніна «Спісам праграмнай літаратуры і кніг для пазакласнага чытання», якіх недастаткова ў бібліятэках рэспублікі.

У Беларусі кожны год выдаюцца дзесяткі назваў кніг для дзяцей усіх узростаў. Яны розныя па тэматыцы, жанрах, афармленню. Гэта дало магчымасць палепшыць камплектаванне кніжных фондаў бібліятэк, асабліва літаратурай для малодшага ўзросту і навукова-пазнавальнай. Значная частка літаратуры выдаецца на беларускай мове.

Аналіз чытацкіх фармуляраў, размова з бібліятэчнымі работнікамі, анкетаванне сведчыць аб тым, што вучні чытаюць беларускую літаратуру, але даволі часта ў перакладзе на рускую мову. Гэта пацвердзілі і даследаванні 1975 і 1986 гг. [2, 3].

Вырашыць гэтую праблему ў нашай рэспубліцы дапамагаюць не толькі новыя формы і метады распаўсюджвання беларускай літаратуры, але галоўным чынам выкананне праграмы «Родная мова», распрацаванай Міністэрствам народнай адукацыі і Акадэміяй навук БССР. Праграма прадугледжвае павышэнне грамадскай ролі беларускай мовы, яе прэстыжнасці, пашырэнне сфер ужытку. Для гэтага ў рэспубліцы ўжо многае зроблена. Зацверджаны комплекс мер па пашырэнню сферы ўжытку беларускай мовы. У першую чаргу трэба звяртацца да асновы, дзе закладваецца моўны фундамент, — да дзіцячых садкоў. Ужо летась у Мінску працавала каля 70 беларускамоўных груп у 40 дзіцячых садках. Іх выхаванцы сёлета пайшлі ў адкрытыя 85

беларускамоўных класаў, прычым у сямі школах усе першыя класы беларускамоўныя. З цягам часу некаторыя школы ператворацца цалкам у беларускамоўныя. У цэлым па рэспубліцы ў першыя класы беларускамоўных гарадскіх школ пайшло амаль у 12 разоў больш вучняў, чым у мінулым годзе [1].

Некаторыя беларускамоўныя класы і школы перабсталёўваюцца ў нацыянальным стылі, напрыклад школа № 136 Мінска. Там дзяцей не толькі вучаць, а выкладаюць яшчэ этыку, эстэтыку, народную культуру.

Даследаванне работы школьных бібліятэк Мінска аб стане камплектавання і выкарыстання літаратуры, выдадзенай ў рэспубліцы (1989 г.), паказала, што вучні недастаткова чытаюць на беларускай мове. Творы ж некаторых беларускіх пісьменнікаў чытаюць з вялікім задавальненнем: В. Быкава, У. Караткевіча, І. Шамякіна і інш. Большая частка бібліятэчных работнікаў не ўжывае беларускую мову. Пры афармленні бібліятэкі матэрыялы на беларускай мове таксама выкарыстоўваюцца недастаткова.

З мэтай паляпшэння камплектавання і актыўнага выкарыстання беларускай літаратуры ў бібліятэках Міністэрства культуры Беларускай ССР у 1986 г. выдадзены загад «Аб узмацненні прапаганды беларускай літаратуры і перыядычных выданняў у бібліятэках рэспублікі».

Толькі сумесныя намаганні па выкананню праграмы «Родная мова», накіраванай на пашырэнне сферы ўжывання беларускай мовы ва ўсіх тыпах навучальных устаноў — ад дзіцячых садкоў да вышэйшых навучальных устаноў, дапамогуць распаўсюджванню як мастацкай, так і навукова-пазнавальнай літаратуры на роднай мове.

Наогул, трэба адзначыць, што вучні з'яўляюцца самымі актыўнымі чытачамі ў бібліятэках. Прычым яны чытаюць кнігі як савецкіх, так і замежных пісьменнікаў, попыт на тую ці іншую кнігу залежыць ад таго, як укамплектаваны фонды бібліятэк.

Для поўнага задавальнення запатрабаванняў чытачоў, на наш погляд, выдавецтвам рэспублікі неабходна пры планаванні выданняў абавязкова ўлічваць рэкамендацыі бібліятэчных работнікаў. У сувязі з тым, што бібліятэчныя фонды добра ўкамплектаваны літаратурай для дзяцей дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту,

патрэбна больш увагі ўдзяліць выданню літаратуры для вучняў 4—6 класаў. Акрамя таго, думаецца, трэба пашырыць тэматыку навукова-пазнавальнай літаратуры для задавальнення патрэб вучняў, у тым ліку выдаваць больш кніг аб навукова-тэхнічным прагрэсе, гісторыі рэспублікі, сучаснасці і г. д.

Бібліятэкам рэспублікі трэба звяртаць больш увагі на распаўсюджванне літаратуры на роднай мове, скарыстоўваючы для гэтага розныя формы работы, такія як клубы па інтарэсах, прэм'еры кнігі, вечары, віктарыны, юбілей, сустрэчы з цікавымі людзьмі, паэтамі і пісьменнікамі і г. д.

1. Дзяржаўнасць мовы — першыя крокі: «Круглы стол» «Звязды» // Звязда. 1989. 14 лістап.

2. Цякучыя паступленні і іх выкарыстанне ў дзіцячых бібліятэках Беларусі (па матэрыялах даследавання) / Склад. К. А. Навуменка; Рэд. К. С. Санько. Мн., 1975. 81 с.

3. Аналіз стану камплектавання і выкарыстання літаратуры, выданае ў рэспубліцы, у Глыбоцкай ЦБС. Мн., 1986. 16 с.

4. Матэрыялы навукова-метадычнага аддзела Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна: Зводка гадавых справаздач масавых і універ. б-к сістэмы М-ва культуры БССР. Мн., 1988 г.

5. Там жа. Аб стане і дасканаласці бібліятэчнага абслугоўвання вучняў сёл Гродзенскай вобласці: Рашэнне Рэсп. міжвед. бібл. камісіі пры М-ве культуры БССР ад 22 сак. 1982 г. 3 с.

6. Там жа. Фарміраванне бібліятэчных фондаў кніжнай прадукцыяй рэспубліканскіх выдавецтваў. Мн., 1987. С. 2.